כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסודשיח

בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת אמור ■ י' אייר ה'תשע"ח ■ 25.04.2018 ■ גליון מס' 476

תפוצה לכל קהילות ישראל

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

שוויית קיץ
אם אני אסרב להתכבד מעתה בספירת העומר בבית הכנסת, הדבר יעורר חשד ואצטרך לגלות שפספסתי תפילת 'מעריב'...
המשך בעמי 2

מצות עשה של ספירת העומר
בפרשתנו פרשת אמור כתוב, וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה...
המשך בעמי 3

חוזרים ללימודים
(מונולוג של מלמד)
פסח חלף עבר, חוזרים ללימודים. אם בכל ימות השנה הייתי שומר מכל משמר על זמני הלימוד, כל שכן ועל אחת כמה וכמה...
המשך בעמי 4

סיפור לשבת
חתן של חסד
המעשה הבא אירע עם בחור שבא בברית האירוסין עם בת ישראל כשרה וצנועה. ההכנות לחתונה היו בעיצומן...
המשך בעמי 5

שביבים
■ "תכוונו בשם הקדוש"
■ סכנת המנגל
■ כשמרגיש תאווה כשמרגיש תיעוב
המשך בעמי 5

ספירת העומר

/ הרב יעקב הלוי פילבר

אף על פי שריבון העולמים יכול היה לברוא את עולמו במאמר אחד, העדיף לברואו בעשרה מאמרות. ועל כך אמרו בפרקי אבות [פ"ה א]: "ולמה נברא בעשרה מאמרות? לתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות", על סיבה זו נראה שאפשר להוסיף טעם נוסף, שבמעשהו זה לברוא את העולם בעשרה מאמרות בא בורא עולם ללמדנו שהמתינות היא ההנהגה הנכונה, לפעול ולעשות כל דבר ודבר בהדרגה, שלב אחר שלב, בהתאם למדרגתו של האדם, ורק כך יוכל האדם להגיע לשלמותו. רעיון זה שיש לפעול לא בדליגה חד פעמית, אלא בעליה מתונה של צעד אחר צעד, אנו מוצאים בכמה מקומות בתורה, כמו חלום הסולם של יעקב אבינו, שהיה מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, גם כאן אין המלאכים מתרוממים בדליגה אחת אלא עולים ויורדים בו, שלב אחר שלב, וכך על כל אדם להתעלות בחייו באמצעות סולם, הבנוי שלבים שלבים שאין עולים לשלב הגבוה יותר קודם שעלו על השלב שתחתיו.

בדרך זו מסביר הנצי"ב [בפירושו 'העמק דבר' על החומש] כמה חטאים של אישים בתורה שלא היו עבריינים, אלא אדרבא היו קדושי עליון, וכל חטאם היה ניסיונם לקפוץ למעלות שהיו למעלה ממדרגתם. כמו הנזיר שצריך כפרה על חטא שחטא על הנפש, ומסביר הנצי"ב [במדבר ו יא]: "שציער עצמו מן היין ובקש דבר שגבוה מערכו" וכוונתו: שנצטער מן היין כדי להשיג מעלת רוח הקודש ולהיות קדוש ה', ואמר הכתוב: שמי שציער את נפשו להשיג מעלה שאינו בר יכולת להשיגה נקרא חוטא על נפשו. וזה היה לפי הנצי"ב גם חטאם של מאתים וחמישים נשיאי העדה, שהיו "קראי מועד ואנשי שם", שהצטרפו למחלוקת קרח, ועליהם אמרה התורה: "החטאים האלה בנפשותם", שהם היו חסידי הדור והיו מוכנים למסור נפשם להשיג דבר שהוא למעלה מיכולת השגתם. וכך גם מסביר הנצי"ב [ויקרא י א] את חטא נדב ואביהוא שהקריבו אש זרה: "שנכנסו מאש התלהבות של אהבת ה' - ואמרה תורה שאעפ"י שאהבת ה' יקרה היא בעיני ה', אבל לא בזה הדרך אשר לא ציוה".

רעיון זה של התקדמות והתעלות בהדרגה אפשר להחיל אף על ספירת־העומר שהיא דומה לסולמו של יעקב, שהמספרים שבספירה דומים לשלבים שבסולם, שניהם מביעים את ההתקדמות בהדרגה, זה בתחום המרחב וזה בתחום הזמן. וכמו סולמו של יעקב המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כך גם ספירת־העומר ראשיתה בחג הפסח, ביציאה מעבדות לחירות פיזית, ואחריתה בחג השבועות, יום מתן התורה הנותנת לישראל את חירות הרוח, כדרשת חז"ל: "אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה". ספירת־העומר היא הסולם המגשר בין שני עולמות, בין העולם הארצי לעולם השמימי, ולכן ספירת־העומר מתחילה בהבאה קרבן העומר הבא מן השעורים שהוא מאכל בהמה, המסמל את הצד הארצי, ומסתיימת בחג השבועות, בו מביאים את קרבן שתי הלחם, הבא מן החטים שהם מאכל אדם, המסמל את הצד הרוחני. כך שספירת־העומר היא המסלול המוליך אותנו מהחול אל הקודש, מהארצי אל הרוחני, ואת הדרך הזו אנו צריכים לצעוד במתינות ובהדרגה, צעד אחר צעד כמו ספירה המתחילה מהאחד ומגיעה אל המספר השלם: "שבע שבתות תמימות תהינה. עד למחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום".

שו"ת קיץ הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

(נכתב לפני מספר שנים ונערך מחדש כעת ר"ח אייר תשע"ח)

שאלת אביתר הכהן קמחי, טבריה-לונדון: שלום כבוד הרב וקיץ בריא! בבית הכנסת שבו אנו מתפללים אני נחשב לדמות תורנית, על אף שאינני רב באופן רשמי. בדרך כלל מכבדים אותי לברך ולספור בקול רם את ספירת העומר קודם הציבור כנהוג. דא עקא שבאחד מימי חול המועד, לצערי הרב, 'פספסתי' את ספירת העומר ולא נזכרתי בכך עד צאת הכוכבים ביום שלמחרת, ומשום כך איני יכול לספור מעתה את ספירת העומר עם ברכה. אם אני אסרב להתכבד מעתה בספירת העומר בבית הכנסת, הדבר יעורר חשד ואצטרך לגלות שפספסתי תפילת 'מעריב'. כתוצאה מכך, תיגרם לי בושה רבה ותחושת מבוכה. האם יש פתרון למצב זה?

תשובה: אכן נפסק בשולחן ערוך[א] שמי ששכח יום אחד מלספור ספירת העומר ולא נזכר עד למחרת אחרי צאת הכוכבים לא יוכל לספור מעתה בברכה. כי יש לחוש לדעת הבעל הלכות גדולות[ב] שמעתה לא יוכל לקיים את מצוות ספירת העומר, שמצווה זו דורשת רצף ועקביות משום שכתוב בה 'תמימות', ומכיוון שלא ספר יום אחד לא סופר, דחסר ב'תמימות'. אומנם, מכיוון שהרבה ראשונים חולקים על דעתו, וסוברים שעל אף ששכח יום מלספור יכול להמשיך ולספור (עם ברכה), פסק השולחן ערוך שאותו אחד ששכח יום אחד לספור, ימשיך לספור את ספירת העומר דיש לחוש לדעת רוב הראשונים, אך ללא ברכה כי יש לחוש לדעת הבעל הלכות גדולות משום 'ספק ברכות להקל' ומשום שברכות אינן מעכבות את קיום המצווה[ג].

אמנם בנידונך, שהדבר נוגע ל'כבוד הבריות' ואין אפשרות להתחמק מכך, דן בשו"ת 'שבט הלוי'[ד] להתיר ולהמשיך לספור עם ברכה, ולסמוך על דעת רוב הראשונים החולקים על דעתו של ה'בעל הלכות גדולות' בפרט במקום 'כבוד התורה וכבוד הציבור'[ה].

אולם הגאון הרב אשר וייס שליט"א נוטה לחלוק על הוראה זו, משום שמי יימר לן שגם זה נכלל בכלל 'בושה וכבוד הבריות' ומצאנו לגדולי הפוסקים שלא חששו מלהודות שטעו בתפילתם וקשה לדמות מילתא למילתא בעניין זה, עיין תוכן דבריו בהערה[ו].

ואיני רוצה להכנים ראשי בין ההרים הגדולים אך לענ"ד נראה שאם אכן הדבר יגרום לבושה מרובה ויש בזה 'כבוד התורה' ו'כבוד הציבור' דעתי העניה נוטה לדעת ה'שבט הלוי' להיתר[ז] ועיין בהערה[ח].

אפשרות נוספת במקרה זה היא, לגשת לאחד ממתפללי בית הכנסת שיש לך קשר קרוב אליו ואין לך אי נעימות לגלות את אזנו ששכחת יום אחד מלהתפלל 'מעריב'..., ולבקש ממנו שבזמן ספירת העומר לא יברך את הברכה,אלא יצא ידי חובה בברכה שאתה תברך בעבורו, וכך תוכל לברך בציבור[ט].

אמנם יש שפקפקו בעצה זו וטענו[י] שמי שדילג יום אחד ומשום כך אינו יכול יותר לברך על ספירת העומר, אינו יכול לברך עבור אחרים ולהוציאם ידי חובה בברכה, שהרי הוא אינו 'בר חיובא' במצווה זו[יא].

אולם נראה שמאחר שיש רבים מהפוסקים שכותבים שעצה זו כן נכונה, ובלאו הכי דעת רוב הראשונים שגם מי שדילג יום אחד יכול להמשיך לספור עם ברכה, שפיר יש לסמוך על עצה זו[יב].

עצה נוספת קראתי בשיעורי הראשון לציון[יג] הרב יצחק יוסף שליט"א מאת ראש ישיבת פורת יוסף רבי יהודה צדקה זצ"ל שיכול הרב לברך בקול הרם ולאחר שיאמר 'ברוך אתה ה' והקהל עונה 'ברוך הוא וברוך שמו' יאמר בלחש לעצמו 'למדני חוקיך' ולאחר מכן ימשיך בקול 'מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצוונו על ספירת העומר' ונמצא שלא בירך לבטלה, אך נראה שעצה זו נכונה בעיקר בקרב בני ספרד ששם אכן הקהל עונה 'ברוך הוא וברוך שמו' אולם בקרב בני אשכנז שלא ראינו שהש"ץ מספיק את ברכתו כדי לתת לציבור שהות לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אין זה מועיל, ועוד יש להעיר על עצה זו שמצוי מאוד שיש בקהל מי שדילג יום אחד ומכוון לצאת בברכת הש"ץ, ובהנהגה זו מפסידו.

והנה בשיעורי הראשון לציון[יד] הרב יצחק יוסף שליט"א דן בשאלה זו ופתח את השיעור במעשה שהיה ואעתיק מתוך עלון 'בית מרן' את פתיחת השיעור:

השבוע - ביום העצמאות - הלכתי למסור שיעורים במשך כל היום, בכל רחבי הארץ, בכל מקום עשו יום שכולו תורה, ולא יכלתי להתפלל ערבית מיד בתחילת הלילה, ולכן ספרתי את העומר בתחילת הלילה, וחשבתי בלבי שכשאגיע לירושלים אתפלל ערבית. וכשהגענו מאוחר בלילה לירושלים, מצאתי מניין לערבית בבית כנסת מסויים, והנה ניגש אלי אברך אשכנזי, וביקש ממני שאפטור אותו בברכת הספירה כי הוא לא ספר יום אחד. ואם הייתי אומר לו שכבר ספרתי, יראה לו מוזר שספרתי לפני התפילה, אבל מצד שני שאני אברך על הספירה עבור מי שכבר ספר, יש בזה מחלוקת בפוסקים כפי שנבאר, ולכן טוב שלא לעשות כך, ועל כן התחמקתי, ואמרתי לו מכיוון שהוא אשכנזי, עדיף שביקש (נדצ"ל 'שיבקש') מאשכנזי שיברך לו כפי המבטא שלהם 'ברוך אתה אמוינוי'

ולאחר מכן הולך ומביא את מח' האחרונים דלעיל הערות ט ו-י, ולכאורה תמוה ביותר שעד כאן לא נחלקו האחרונים הנ"ל אלא כאשר מי שדילג יום אחד רוצה לברך עבור מי שלא דילג, ובזה אכן יש לדון האם הוא נחשב בר חיובא או לא, אך בנידון דיליה שמדובר במי שלא דילג (אבל כבר קיים בערב זה את מצוות ספירת העומר) שיברך עבור מי שכן דילג, אין כלל צד לומר שיוכל לברך עבורו, שאם הוא בעצמו אינו יכול לברך עבור עצמו על אחת כמה וכמה שאחר לא יוכל לברך עבורו (אחר שכבר בירך וספר) ודו"ק.

א - סימן תפ"ט סעיף ח'.
ב - מובא בתוספות במסכת מנחות סו.
ג - וע"ע בתוס' במסכת מגילה כ: שמבואר שהיא גופא דעת הבה"ג להמשיך לספור ללא ברכה, ועמד על כך הגר"א בביאורו לשו"ע שם, ועיין בזה בשו"ת בית דוד או"ח סימן רס"ז.
ד - ח"ג סימן צ"ו.
ה - וי"ע אם יש בכך היתר גם לדעת השו"ע סימן רט"ו שברכה לבטלה הוא איסור דאורייתא, וי"ע בשו"ת יביע אומר בתשובה לגבי ברכות 'פדיון הבן' היכא שהבן לא בכור והאב אינו יודע ומשם תמצא בארה (ויש לומר שנעשה ס"ס, ספק שמא הלכה כרוב הראשונים שכל יום היא מצווה בפני עצמה, ואת"ל כבה"ג שמא ברכה לבטלה הוא דרבנן וכבוד הבריות דוחה, אך הוא כבר ס"ס על הברכה עצמה, ולא על

המצווה, ובסימן ר"י במ"ב מבואר שא"א לברך ע"פ ס"ס, עיין 'משמרת חיים' ענייני ברכות. אולם לפי המבואר ביביע"א הנ"ל לגבי ברכת פדיון הבן יש להקל גם לבני ספרד)

ו - וז"ל בדילוגים (מתוך תשובה המופיעה באתר 'תבונה') 'וראיתי בשו"ת שבט הלוי ח"ג סימן צ"ו אות א' שדן ממש בשאלה זו, ברב ששכח יום א' וכתב להתיר לו לברך בקול דכיון דיש פוסקים שמקילים בזה משום כבוד התורה וכבוד הציבור יש להקל...אך באמת נראה עיקר דקשה להקל בזה ובפרט די"א דברכה לבטלה איסור תורה היא, ודו"ק.

ז - ומה שכתב עוד דיש שהקילו לספור אף בשכח יום אחד נגד דעת השו"ע, לא ידעתי למי הכונה, וראיתי בשו"ת דבר משה להגר"מ הלברשטם שליט"א בסימן כ"ט שהביא בשם הגרמ"א פריינד זצ"ל שסיפר שהדברי חיים הורה בזה לספור בברכה נגד דעת השו"ע. ולכאורה תמוהים הדברים, ומי יהין לחלוק על השלחן ערוך כאשר הרמ"א לא חלק עליו, וגם מגיני הארץ מגן אברהם ומגן דוד הסכימו לדבריו, וכבר כתבו האחרונים דכל הפורש מן השולחן ערוך כפורש מן החיים (שו"ת צמח צדק סי' ס"ט ועבודת הגרשוני סימן מ"ח) ודבריו כתורת משה רבינו (שו"ת פני יהושע סי' נ"א), ועיין בשו"ת אבקת רוכל אהע"ז סי' י"ז שכתב הב"י דבית דינו כבית דין הגדול של לשכת הגזית וכל החולק עליו חייב בנידוי, וק"ו בדורות האחרונים לא נהגו אף גדולי הגדולים לסור מפסקי השו"ע כאשר אהרן וחור תומכים בידיו מזה אחד ומזה אחד. וגם עצם ההנחה דיש בזה בושה וכבוד הבריות צריך עיון וקשה לדמות בעניינים אלה מילתא למילתא, ונדולי עולם כמו הגה"ק מבוטשאטש ובעל שואל ומשיב כתבו בספריהם בענותנותם הגדולה בכמה וכמה מקומות ששכחו וטעו בתפילותיהם הק', ואף שבודאי אין זה נעים ונחמד צ"ע אם זה מוגדר לפי ההלכה כבזיון.

ואף אם נניח דאמנם בזיון יש כאן ראה נא מה שכתוב בספר מדרש פנחס מהצה"ק ר' פנחס מקוריץ תלמידו הגדול של הבעש"ט אות תשי"א שפעם אחת שכח אחד מימי הספירה ואף שנקט עיקר להלכה דיכול לברך להוציא אחרים ידי חובתן לא עשה כן אלא שמח בטובה הגדולה שזכה לשפלות כזו שהגיע לו, כך נהג והרגיש צדיק נשגב זה.

....סו"ד מחד גיסא יש מקום להקל והמחמיר תבא עליו ברכה. אך בני"ד שמדובר בקהילה שרבים מחבריה אינם מדקדקין במצוות ויש חשש שאם הרב לא יספור בקול יביא הדבר לרפיון בדקדוק במצוות אצל חלק מבני הקהילה ודאי שיש מקום לסמוך להקל, עכת"ד, ובאשר למה שכתב השבט הלוי שיש גדולים שעשו מעשה לספור שאר הימים בלא ברכה גם ללא 'כבוד הבריות' והגר"א וייס שליט"א כתב שאינו יודע למי הכוונה - עיין בזה בספר פסקי תשובות סימן תפ"ט הערה 99 (....ולציין לתשובה אחרת שכתבתי על זה לגבי מניין לקבלת שבת מוקדם באשר לספירת העומר...)

ז - ונוראות נפלאתי על מה שכתב הרב אופיר מלכא שליט"א בספרו 'הליכות מועד' (פרק י"א דיני ספירת העומר הערה ס"ד) לאחר שכתב שיש לסמוך על השבט הלוי בצירוף ספק נוסף, שלאחר אותה פעם שנזקק לספור עם ברכה מחמת הבושה, מעתה והלאה ימשיך לספור עם ברכה אף אם כבר אינו סופר בפני הציבור כיוון שאם לא יעשה כן נמצא שמגלה למפרע שלא עשה כהוגן כשיברך על הספירה בציבור עכת"ד, ודבריו צריכים עיון רב, שהרי עיקר ההיתר מבוסס על 'כבוד התורה' וזה שייך רק באותה פעם שאכן נקלע לסיטואציה כזו, אבל משום כך לומר להמשיך ולברך בכל יום עוד ועוד ספק ברכות לבטלה נגד דעת השו"ע מאן דכר שמיה? וכן מה שהטעים את דבריו דאל"כ ימצא למפרע שלא נהג כהוגן, איני מבין כלל, שהרי באותה סיטואציה נהג כהוגן משום 'כבוד התורה' אך בפעמים אחרות אין היתר, סוף דבר איני מבין כלל את דבריו וצ"ע.

ח - הנה מלבד שגם הגר"א וייס שליט"א בסוף דבריו מסכים שיש מקום להקל במקום דחק גדול, עיין בבה"ל ריש סימן צ"ב לגבי ש"ץ הנצרך לנקביו, וכאן עדיפא טפי שהרי לרוב הראשונים ממשיך לספור עם ברכה אע"פ שדילג יום אחד, וא"כ לרוב הראשונים אין זו ברכה לבטלה, ובאשר למה שטען הגר"א וייס שליט"א שמי יימר לן שגם זה נחשב בושה וכבוד הבריות - עיין תשובת החת"ס או"ח סימן קנ"ז שפעם אחת חלה בתשעה באב ומשום כך הוצרך לשתות והרהר בדעתו אם יבקשוהו התלמידים המתפללים בבית המדרש בביתו לעלות לתורה במנחה של תשעה באב מה יענה להם, ופלפל בזה הרבה, להורות היתר בכה"ג לעלות לתורה נגד פשט השו"ע (או"ח סימן תקס"ו סעיף ו') ולא העלה על דעתו להודות בכך שאינו צם מחמת החולי, וכנראה משום 'כבוד התורה' ואם בחולי הדבר כן, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר בשכחה, וכן מבואר לכאורה במשנה ברורה שם סוף ס"ק כ"א שיש בדבר זה חילול ה' ובושה, והכל לפי המקום והזמן המבייש והמתבייש (והגר"א וייס בדבריו גופא הגדיר את הנהגת הצה"ק ר' פנחס מקוריץ כ'שפלות' ואת הנהגת השואל ומשיב והאשל אברהם כ'ענותנותם הגדולה' הרי שאדם ורב 'רגיל' לא נמצא במדרגות כאלו..)

ט - שו"ת הר צבי או"ח ח"ב סימן ע"ה בשם הבית הלוי, וכן דעת דיין אחד המובא בפר"ח בסימן זה, וכן דעת המאמר מרדכי סימן זה, וכן דעת מקצת רבני סלוניקי כמובא בשו"ת כנסת הגדולה סימן כ"ט, וכן דעת שו"ת בית דוד (מעיקר ההלכה) או"ח סימן רס"ז, וכן דעת הגרש"ז כמובא בהליכות שלמה לפסח פרק י"א סעיף ז'.

י - פרי חדש סימן תפ"ט, כנסת הגדולה שם, שבט הלוי ח"ג סימן צ"ו (בהוספה, ונדפסה גם בח"ד סימן קנ"ז) ועוד, ועיקר ראייתם מהירושלמי שבן עיר לא מוציא בן כרך, ועיין בהר צבי שם שהירושלמי לא ס"ל להא דיצא מוציא אבל לתלמודא דידן בן עיר מוציא בן כרך ועיין עוד בהרר"י בשדה בסוף הספר מה שמרחיב בענין זה (שהירושלמי כן מביא בפ"ג דברכות ה"ג דין זה שאע"פ שיצא מוציא) והמתירים עצה זו לעיל הערה ט יסברו לחלק בן 'בן עיר ובן כרך' שאכן זמנו של זה לא כזמנו של זה, לבין נד"ד שגם מי שדילג היה בשנה זו בר חיובא במצוות ספירת העומר, עיין בספקי תשובות סימן תפ"ט הערה 96 ובהרר"י בשדה שמבאר כל סוגי וחילוקי 'בר חיובא' ואכמ"ל.

יא - אולם אין לטעון דדילמא יש בציבור עוד אנשים שדילגו יום אחד ורוצים לצאת בברכת הש"ץ ואם יברך מי שדילג מפסידם, זה אינו דממ"נ אם הלכה כרוב הראשונים הרי שש"ץ שדילג שפיר נחשב בר חיובא, ואם הלכה כדעת הבה"ג הרי שאינו כלל חייבים במצווה זו ואינם צריכים כלל לצאת בברכתו ודו"ק (וכל זה לפי ההבנה הפשוטה בבה"ג שמי שדילג כבר לא יכול לקיים את המצווה אבל לפי המובא בהערה ג בשם התוס' במסכת מגילה יש לעיין.

יב - ויש לעיין אם מפסיד בכך מי מהציבור שדילג ורוצה לצאת בברכת הש"ץ, שהרי לדעת הפר"ח ודעימיה אינו יכול להוציאם, או שנאמר שאחר שיש לו ס"ס לברך ממילא הוי 'בר חיובא' וכמו שלא מצאנו לכא' שמי שמסופק אם דילג יום אחד שאינו יכול לברך להוציא מי שלא דילג כלל, אך יש לחלק שזה הוא שני ספיקות על המצווה עצמה, ואילו בנד"ד ספק אחד (אם נחשב בר חיובא או לא) או ספק בנידון הברכה עיין לעיל הערה ה.

יג - עלון בית מרן פרשת אמור תשע"ו.

יד - עלון בית מרן פרשת אמור תשע"ז.

מצות עשה של ספירת העומר

/ הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

בפרשתנו פרשת אמור כתוב, וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. (ויקרא כ"ג, ט"ו)

הנה לפני ספירת העומר אומרים: לשם יחוד וכו', הנני מוכן ומוזמן לקיים מצות "עשה" של ספירת העומר.

וכבר עמדו בזה המפרשים דכיוון דלדעת רוב הפוסקים הספירה בזמן הזה היא רק "דרבנן", אם כן האיך אנו אומרים לקיים מצות "עשה",ובפרט לפי המבואר ברמב"ם הלכות ממרים (פ"ב ה"ט) שהאומר דבשר עוף בחלב אסור מן התורה עובר בבל תוסיף.

ועיין בענין זה בספר ארחות חיים החדש (סימן תפ"ט סק"ד) בשם מאורי אור, ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ה סימן א'), ובשו"ת דברי יציב (או"ח סימן ח'), ובתשובות והנהגות (ח"ב סימן רמ"ז), ובשו"ת דברי משה (או"ח סימן כ"ט), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ז סימן קמ"ב, ח"ח סימן תע"ח עמוד שכ"ה), ובשער יששכר (חודש ניסן מאמר עומר התנופה אות י"ז), ובדרכי חיים ושלום (סימן תרכ"ה בהגה), ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סימן קס"ט), ובפסקי תשובות (סימן תפ"ט אות י'), ועיין גם במאמרו של הגה"צ רבי יצחק צבי משה מוזס שליט"א, אב"ד קראלי, בקובץ בית אהרן וישראל (גליון קי"ח, עמוד קכ"ז), וע"ע בקובץ שם (גליון ע"ז עמודים קל"ג קל"ד) במאמרו של ידידי הגה"ח רבי יצחק טסלר שליט"א, וכן בספרי "פרדס יוסף החדש" על הגדה של פסח (עמוד שצ"ח).

אכן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב דמה שאומרים בנוסח לשם יחוד וכו', הנני מוכן ומזומן לקיים מצות "עשה" של ספירת העומר, אע"פ שלדעת השו"ע אין זה מן "התורה" בזמן הזה, אין בזה חשש של "בל תוסיף", כי עיקר הכוונה היא שסופר לשם קיום מצוה, והלשון מצות "עשה", יש לפרשו שפיר גם על מצות "עשה דרבנן", ואם הוא מדרבנן, כוונתו למצות "עשה דרבנן", והובא בספר דיני פסח-שבועות, דיני ספירת העומר (סעיף י"ג). (ע"ש).

ולענ"ד נראה להביא בס"ד ראיה לזה שאפשר לומר על "מצוה דרבנן", "מצות עשה", ממה שכתב בכללי התלמוד לבעל הכנסת הגדולה

(כללים נפרדים, אות א'), ונדפס בסוף מסכת ברכות, וז"ל: אשכחן בגמרא [א"ה, עיין מועד קטן י"ד ע"ב] "איסור דרבנן", קורין לו "איסור עשה". (בנימין זאב סימן ת"ז). (עכ"ל).

וכיון שאפשר לקרוא ל"איסור דרבנן", "איסור עשה", הכי נמי אפשר לקרוא ל"מצוה דרבנן", "מצות עשה", והבן.

חוזרים ללימודים
(מונולוג של מלמד)

/ הרה"ח ר' יצחק ברבר

פסח חלף עבר, חוזרים ללימודים. אם בכל ימות השנה הייתי שומר מכל משמר על זמני הלימוד, כל שכן ועל אחת כמה וכמה בפתיחת שנה או בחזרה מחופשה, הייתי נזהר להיות בכיתה לפחות שלוש-ארבע דקות לפני הצלצול. הזמן הזה היה מנוצל על ידי הילדים כדי לשתף אותי בדברים שהם היו "חייבים" לספר לי, ואני ראיתי בזמן הזה בסיס לקשר האבהי שהשתדלתי שיהיה ביני לבינם ובעיקר דרך לממש את הכלל הראשון במחברתי "שמור על הזמן! לעולם אל תאחר לכיתה..."

לכל כלל יש יוצא מן הכלל, באותו בוקר של אחרי פסח התקשר אלי חברי שהיה מסיע אותי מידי בוקר עד לקרבת החידר, והתנצל על כי לא יוכל לקחת אותי היום. ירדתי מהר לתחנת האוטובוס, אבל מסתבר שהיום הזה לא היה היום שלי. לאחר כעשר דקות של המתנה, הבנתי שאם לא אנקוט מיד יוזמה כל שהיא, אני עלול לאחר לכיתה. לא היה לי שום רעיון כיצד להתגבר על התקלה הזאת. ניסיתי לעצור מונית ואכן הצלחתי, אבל זה לא עזר לי הרבה. המונית נקלעה לעומס תנועה של בוקר עירוני, אפוף עשן וצפירות, כך שהתענוג היקר לא קיצר במיוחד את זמן הנסיעה. העפתי מבט בשעוני עכשיו הצלצול שבע וחצי שנים של הקפדה על זמן תחילת הלימודים נקטעות ברגע זה ממש. וברגע זה ממש השתחרר נהג המונית מתמרון מסוכן למדי מגוש המכוניות שסביבנו ופרץ בשעטה מחודשת לעבר היעד לעבר החיידה.

שלש וחצי דקות אחרי הצלצלול נכנסתי מתנשף ומזיע בשערי החידר, דילגתי במעלה גרם המדרגות, וגמאתי אותם שתיים שתיים. הגעתי לכיתה. הילדים ישובים היו במקומותיהם, הסידורים מוכנים לתפילה וכולם ממתינים בשקט ל"רגע של פירוש המילות". כמעט כולם. ילד אחד חיכה לי בפתח החדר כשהוא מניף לעברי את שעון היד שלו, ובאצבע ידו השניה הוא נוקש על זגוגית השעון כשהוא מחייך אלי חיוך של משגיח בישיבה קטנה ש"תפס" תלמיד באיחור של ארבע דקות...

הילד הזה היה לייזער. במחברת שלי כתוב "אף פעם אל תרים יד על תלמיד!" הבוקר כבר עברתי על הדיבר הראשון במחברת ואני מודה ומתוודה שבאותו רגע הייתי קרוב יותר מאי פעם להפר גם את הכלל הזה, מה זה צריך להיות?! איזו מן חוצפה זו?! מאיפה ילד בכיתה ג' לוקח לעצמו את העזות להעיר למורו על איחור? ועוד בצורה מתנשאת כל כך? ומכל הילדים בכיתה דווקא לייזר צריך להפגין את כפיות הטובה הזאת. דווקא לייזר שלא חסכתי ממנו שעות ימים ולילות ארוכים, והוא זה שבא ומתופף לי על שעון היד שלו כדי להוכיח אותי על האיחור?.

איני יודע מהיכן שאבתי את כוחות הנפש שנדרשו לי כדי להתאפק. אולי זכות אבות עמדה לי, אולי מלאכים שנבראו מהתפילות שהייתי מתפלל בכל יום, מיום עבודתי הראשון לבל אכשל במלאכתי, ולבל תצא תקלה מתחת ידי, הם ששמרו עלי. ואולי המחשבה שעוד רגע הוא יבקש ממני להציג בפניו אישור מההורים על האיחור... היא שגרמה לי לחייך. כך או כך, הגדלתי במעט את החיוך שהיה על שפתי, וברוך מעושה פניתי אל לייזער "איזה שעון יפה יש לך!" אמרתי. לייזר חייך אלי מלא פיו ולחש כממתיק סוד "זה שעון חדש! דוד שלי הגיע אלינו אתמול מאמריקה, והוא נתן לי אותו במתנה!". לייזער התלהב, "יש לזה מנורה וסטופר" הוא אמר, ואף הרים את עיניו הבורקות התקרב לאוזני ולחש לי "עוד לא הראיתי אותו לאף אחד, לא לאחים, לא לחברים, רציתי שה'רבה', רק הוא יהיה הראשון שיראה את השעון החדש שלי". וכל פניו קרנו מאושר עילאי!

כמה גדולים חז"ל באומרם "והווי דן את כל האדם לכף זכות!"...

סיפור לשבת

חתן של חסד

המעשה הבא אירע עם בחור שבא בברית האירוסין עם בת ישראל כשרה וצנועה. ההכנות לחתונה היו בעיצומן, כאשר לפתע פתאום, חודש ימים לפני מועד החתונה, חשה הכלה כאבים עזים. לאחר סדרת בדיקות מקיפות, הגיעה בשורת האיוב: המחלה הנוראה התגלתה בגופה, ולדברי הרופאים - המצב קריטי ביותר. "המחלה התפשטה בכל הגוף, ושום טיפול לא יציל את חייה של הבחורה! חבל להכאיב לה סתם..." - הודיעו לבני המשפחה ההמומים. השבר היה גדול, ובני המשפחה לא ידעו את נפשם, ובמיוחד באו במצר החתן ובני משפחתו. מה יעשו, וכיצד ינהגו? מצד אחד, הלא זהו ממש עוול לנטוש כך בת ישראל בצרתה. ומצד שני, מה ניתן לעשות? האם יש טעם להתחתן עם בחורה הנתונה בסכנת חיים, רח"ל? כאשר התעשתו מעט בני משפחת החתן, הגיעו לכלל החלטה כי אל לו לבחור לשאת את הבחורה החולה. הם יעצו לו, בתחילה בעדינות ולאחר מכן במילים ברורות, כי טוב יעשה אם ייפרד מן הכלה לשלום בשלב זה... אך החתן עצמו לא היה מוכן לשמוע לעצתם. "לא אפר את ברית האירוסין בגלל מצבה הקשה של כלתי!" - הכריז באוזני בני משפחתו שוב ושוב. גם הבחורה עצמה פנתה אל הבחור ושחררה אותו מכל מחויבות, ואף הצהירה בפניו כי היא מוחלת לו מחילה גמורה ושלמה על פירוק השידוך, וכי לעולם לא תקפיד עליו. "איני יודעת אם הייתי נוהגת אחרת במקרה הפוך..." התוודתה בפניו בקול רועד ברגע של גילוי לב. אלא שהבחור אציל המידות לא מוכן היה לשמוע. "לא אוכל לעזבך לאנחות!" - הצהיר. אלא שלחציהם של בני משפחתו גברו, ומכיוון שכך עלה הבחור אל ביתו של רבי עובדיה יוסף זצ"ל, ושפך לפניו את שיחו. במשך שעה ארוכה ישב ובכה על מר גורלו ועל מר גורלה של כלתו. "מה אעשה?" - התייפח - "האם אעזוב את כלתי לנפשה?", "לא ולא!" - הורה לו הרב, כשאף עיניו מלאות דמעות. "אסור לך לעזוב אותה! תשמור עליה ותתחתן איתה, ובע"ה היא תבריא. אני מבטיח לך!". דבריו של הרב היו על נפשו לרוגע. הבחור הודיע לבני משפחתו על הוראתו של הרב ועל הבטחתו, והם נאלמו דומיה. הם לא ההינו להמרות את פיו הרב. החתונה התקיימה במועדה, והרב עובדיה יוסף זצ"ל הוזמן לסדר את הקידושין. שם, תחת החופה, פנה הרב לכלה ואמר לה: "זכרי את חסד נעוריו של חתנך היקר! זכרי לו זאת כל ימייך! זכרי ואל תשכחי!". וכך חזר על דבריו אליה כמה וכמה פעמים... הכלה לא שיערה שיש עומק מיוחד בדברי הרב, סברה היא שהוא חפץ להחמיא לחתנה על מסירותו ועל נכונותו לשאת אותה לאישה למרות מחלתה הקשה. כעבור זמן קצר, למרות תחזיות הרופאים החלימה הכלה ממחלתה, כהבטחת הרב, ויהי לפלא. והנה ברבות הימים התברר לכלה היטב למה התכוון הרב בדבריו תחת החופה. שנים חלפו ובני הזוג חיו את חייהם באושר. ילדים נולדו להם והם ראו נחת בעמלם, אך יום אחד התבשר הבעל בבשורה נוראה: בדיקות העלו כי מחלה קשה מקננת בגופו. כעת הוא נזקק לעזרה ולסיוע... או אז הבינה הרעיה את משמעות דברי הרב: "זכרי את חסד נעוריו של חתנך היקר! זכרי לו זאת כל ימייך! זכרי ואל תשכחי!"... (ברכת דוד).

שביבים / שאול שיף

"תכוונו בשם הקדוש"

עובדא מצמררת סיפר הגה"צ רבי יצחק שלמה אונגער זצוק"ל [מובא ב'רשומים בשמך']: בנו של רבנו החת"ס, לימים הגה"ק אב"ד קראקא, רבי שמעון סופר זצ"ל, בהגיעו לבית המדרש בעת תחילת כהונתו בקראקא, עלה על הבימה המוגבהת שאצל ארון הקודש, פתח פיו ואמר: 'מורי ורבותי! קודם שאתחיל בדברי הדרשה, אספר לכם מעשה רב, שאומר דרשני. הנה לבטח הגיע לאוזנכם שמעו של אבי, מרנא ורבנא ה'חתם סופר' אב"ד זי"ע. בחור אחד מתלמידי ישיבתו, בן למשפחה מנכבדי העיר, הקדיח תבשילו ל"ע, ונהג שלא בדרך התורה. הגם שאבי הקדוש זי"ע לא אבה לשלוח אף תלמיד מן הישיבה, אך אותו תלמיד לא הותיר בידיו ברירה, באשר התנהגותו חייבה את שילוחו. בתחילה עורר הדבר מהומה גדולה, עקב פגם משפחה, אך עם הזמן שקטה המריבה, ובסופו של דבר עזב אותו התלמיד את העיר פרעשבורג, הרחיק נדוד וירד מטה מטה עד הדיוטא התחתונה. לאחר זמן נשא אישה, וחזר לעיר אבותיו פרעשבורג, והיה מחלל את השבת הקדושה בפרהסיא ולעין כל, ואף פתח חנותו בריש-גלי בעיצומו של יום השבת קודש. כאשר הופיעו עדים נאמנים לפני אבי הק' וסיפרו לו

את רוע מעלליו של זה אשר חנותו פתוחה בשבת בפרהסיא, שלח אבי הק' את אחי הגדול רבי שמואל וואלף [ה'כתב סופר'] להעידו ולהתרות בו שינעל את חנותו בימים המקודשים, שבתות וימים טובים - ואם יפרוץ גדר, ידע בנפשו שהוא משחק באש ולא יינקה. אחי עשה את שליחותו כמצווה עליו. בא לפני אותו פוקר ומסר לו את דברי אבי הק' והתראתו. אבל אותו רשע לא התרגש במיוחד למשמע הדברים, תפסו בידיו הטמאות, והשליכו חוצה בשאט נפש. בשבת הבאה, באו שוב לאבי הק' ה'חתם סופר', וסיפרו לו על אותו בן בלייעל שעודנו עומד במריו, וחנותו פתוחה גם בשבת זו. שלח אליו אבי זי"ע בשנית את אחי, להעיד בו פעם נוספת שיסגור את חנותו, ולהזהירו כי הוא משחק באש. אך אותו זד יהיר חזר על מעשהו כבראשונה, לעג לדבריו והשליכו החוצה גם הפעם. אלא שבפעם הזאת הגדיל לעשות, והזהיר את אחי לבל יהין לשוב אליו עוד, כי בפעם הבאה יכבדהו בסטירה עזה על פניו.לשבת הבאה, בפתחו שוב את חנותו, שלח אבי זי"ע אותי, יחד עם אחי הגדול, אל אותו נבל, להזהירו בפעם האחרונה על קדושת השבת ולהתרות בו שיסגור את חנותו, בהוסיפו: 'והיה אם ירהיב רשע זה להרים את ידו על אחד מכם, תכוונו בשם הקדוש שהנני מוסר לכם, ואז דמו בו מות יומת, וכל העם ישמעו ויראו'.

הלכנו כדבר אבינו. באנו לאותו רשע ששנה ופירש, התייצבנו לפניו, והתרינו בו - והוא שמר הבטחתו וסטר בכף ידו המגושמת על פניו הקדושות של אחי רבי שמואל וואלף. אזי יצאנו אל מחוץ לדלת חנותו של מנוול זה, וכיוננו באותו השם שמסר לנו אבינו הקדוש, ואותו מחלל שבת עז פנים לא הוציא שבתו זו, ולא יצא מחנותו בפעם הזו כי אם פגר מת.["ספרא דמלכא" מאת הרה"ג מהרש"צ גנץ וכן ליקוטים וסיפורים נפלאים.]

סכנת המנגל / ת.תאומים

תחת כל עץ רענן, אי תנועה או פח מתכת נושן,אפשר למצוא בימים אלה המוני אזרחים המצטופפים סביב המנגל ואינם מודעים כלל לסכנות הטמונות במאכל הזה. אנא רשמו לפניכם את הנתונים הבאים.

הטמפרטורה המתקבלת מעל רשת הצלייה גבוהה הרבה יותר מטמפרטורת הבישול על הכיריים בבית, בין אם אלו מחוברים לגז או לחשמל. המשמעות של טמפרטורת הצלייה, מתבטאת במה שנותר במהלך ובתום הצלייה, רגע לפני שמגיע אלינו לפה. מבחינת ויטמינים ומינרלים התשובה שואפת לאפס, אף אחד לא שורד את החום הזה.ודאי לא ויטמינים ומינרלים. האש הגלויה ובפרט העשן מהווים מקור מצויין להתהוותם של רדיקלים חופשיים. חשוב לי בנקודה זו להסביר, שרדיקלים חופשיים שמסתובבים בגוף האדם נוטים להשתדך למולקולות חמצן ולעבור תהליך התחמצנות. חלק מהתופעה הזו מוכרת לנו מטרשת עורקים המפורסמת המתארת הצטברות של כולסטרול מסוג LDL על דפנות כלי הדם כשהבעיה מחריפה עם התחמצנות המרבץ, מה שהופך לאותו "פלאק", שחוסם עם הזמן את מעבר הדם השוטף והרציף. כמו כן גם גורם נזק לדפנות כלי הדם, מה שעלול לגרום לתופעות כמו מפרצת. אבל מעל לכל, לרדיקלים חופשיים יש נטייה להגיע עד ה-DNA שלנו וגם שם לגרום לשינויים, או מוטאציות כפי שהן מכונות בעגה המקצועית.

אם חשבתם שבישול בצלייה ישירה הורג את כל החיידקים והופך "בריא", הרי שאמנם חיידקים ווירוסים נהרסים בטמפרטורות חום, וכאלו מהאש החשופה בוודאי,אבל בדרך יש תוספת של רדיקלים חופשיים הנספגים בכל מה שמונח על גבי רשת הצלייה.

מטבע הדברים, מנגל הפועל על גחלים, מפיק כמויות עשן גדולות יותר. וככל שהנתחים המונחים על גבי הרשת הלוהטת שומניים יותר, מופק יותר עשן. אם שקלתם למזער את הנזקים, הרי שהפעלת מנגל גז ובחירת נתחים רזים/דגים/ירקות, בהחלט עדיפים.

בנוסף, במהלך תהליך הצלייה בפרט של בשרים, נוצרות תרכובות הגורמות בתורן לשינויים במבנה ה-DNA שמהווה גורם וזרז להתפתחות מוטאציות וסרטן. לפיכך, המנעו ככל הניתן מאכילת החלקים השרופים יותר. הם המסוכנים לנו יותר, וילדים, נשים הרות, קשישים חשופים יותר.

למרות כל האמור לעיל, קשה להתעלם מהעובדה שהניחוח העולה ממנגל מתלהט, פותח את התיאבון, גם אם סיימנו לא מכבר ארוחה דשנה. אם נתבונן על התפריט הישראלי הממוצע סביב המנגל, נמצא פיתות טריות או כאלו שקיבלו תבלינים וניצלו גם הן על האש. חומוס, טחינה כמעט חובה לא? צ'יפס? וסביר להניח שנמצא גם סלט ירקות זה או אחר, וכל זה לפני השתייה המוגזת/מתוקה או בעלת אחוזי אלכוהול. האם שכחתי משהו?

נזכיר כמה מילים ברשותכם על שתייה: אנחנו בעיצומו של האביב, ישנם ימים חמים ואפילו חמים מאוד ויש להקפיד על שתייה רצופה ומושכלת. זה הזמן להזכיר ששתייה מתוקה מכל סוג שהוא, מכילה כמויות גבוהות של סוכרים ועודפים של אלו כידוע, זורמים ישירות לתאי השומן ברחבי הגוף. גם אלכוהול הוא צורה מוסווית של סוכר כדאי לדעת. לעומת זאת, מים עם לימון, עלי נענע ואפילו תפוח עץ ירוק פרוס, הם מעדן גן עדן מרווה, טעים ומרענן ואין כמו שתייה ורוויה לפני הארוחה. נסו להחליף את הבשר בדגים. ירקות צלויים או שיפודי ירקות, גם יפים וצבעוניים לעין וגם טעימים מאוד: קישואים, חצילים, פלפלים בשלל צבעים, עגבניות, כל סוגי הפטריות ואל תחמיצו את מעדן הפורטבלו, בצל, בטטה, דלעת, תפוחי אדמה ואפילו שום.

שתי נקודות אחרונות שכדאי לשים אליהן לב. א) הסלטים. סלטים מוכנים שונים במהותם מכל סלט, יהא אשר יהא, שתכינו בבית. אין להשוות את טריות ואיכות החומרים. חומרים משמרים קיימים בכמויות גדולות בסלטים קנויים, או חומרים שכלל לא צריך אותם כמו סוכרים למיניהם הנמסכים לסלטים.

ב) הפיתות... כן, זו נקודה רגישה.. אני רק אזכיר שפיתה אחת היא כמו לאכול 8 פרוסות לחם... ת ז הר ו !!!

ואם כבר הגעתם לשלב הקפה של אחרי, נסו להוסיף את האפשרות של תה/חליטה של נענע, עשב לימון, לואיזה, פרחי קמומיל, כוכבי אניס, זרעי שומר קל, מרענן, מזמין לשתות קצת יותר ובעיקר מסייע למעיים להתמודד עם הארוחה העצומה הזו.

כשמרגיש תאווה כשמרגיש תיעוב

כשהיה כ"ק רבי אהרן מבעלזא זי"ע נער קטן, הכינה לו אמו החורגת חתיכת לחם עם כבד צלוי שייקח איתו לאכול בחידר, לאחר שהלך לחידר נתעוררה שאלה באותו עוף, ושלחו שליח מיוחד שילך בזריזות לחידר להזהיר את הילד אהרן קדוש השם, שלא יאכל הכבד הצלוי כי נתעוררה בו שאלה. השליח הגיע מאוחר לחידר, וכבר היה לאחר זמן ארוחת צהריים. וסיפר לו הנער שמכיון שהרגיש

משיכה עצומה לאכול הכבד הזה, עצר בנפשו ולא נגע בו. "והנה הוא שלם לפניך. אפיי לא אכלתי ממנו מעט. כי מרוב המשיכה הגדולה שהיה לי לזה, הבנתי שזה מצד יצר הרע". יש שהצדיק פורש עצמו מהמאכל מחמת שמרגיש משיכה גדולה מדי, זו היתה מדרגתו בשנות הילדות. ויש שהצדיק פורש מהמאכל מחמת שמרגיש סלידה וריחוק מהמאכל. כמסופר על כ"ק מהר"א כשהיה בבוכניא בעת צרה וצוקה והביאו לפניו חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, היה נגעל מהחלב כמי שרואה איזה ענין מאוס ונמאס. וכן כשהביאו לפניו מאכל בכלי שאינו טבול. תיכף היה מרגיש בזה. כל זה נכלל בישערי סיעתא דשמיאי שהצדיקים יש להם שמירה עליונה שלא להכשל ושלא לטעות. כמעשה בצדיק אחד שהיה צריך לכתוב תשובה להתיר עגונה, והבין מצד הסברא שיש להתירה, אלא שתיכף שרצה לכתוב התשובה, נשפך הדיו על הנייר, פעם פעמיים ושלוש. ומזה הבין שאין זה רצון הי' שיתירנה, ובסוף בא הרוג ברגליו. וכמייש השלה"ק שרק בלעם הרשע התעקש מאד שלא להסתכל על הסימנים שהראה לו הקבי"ה ג"פ שלא ילך עם האתון. אך יהודי מבין מה שהקבי"ה מונע אותו. אך בענינים אלה של התרת עגונה אינו מצד שמרגיש תאוה, אלא מסתפק אם זהו רצון השם. וכאן לגבי אכילה יש בי מדרגות, פעמים שנמנע מרוב תשוקה לאוכלו, ופעמים שנמנע מריחוק וגועל ומיאוס, תורתך בתוך מעי.

[סיפר הרב מנשה ישראל רייזמן שליט"א]

בסוד שיח

כשם שפרצופיהם שונים
כך דעותיהם שונות

נשמח לקבל תגובות והערות מהקוראים
בדואייל: besod@013net.net

עיצוב ועריכה גרפית:
גיל ויין עיצוב גרפי
אימייל. gilwein26@012.net.il